

XX.YÜZYIL BAŞLARINDA KAZAKİSTAN'DA FİKRÎ VE EDEBÎ HAREKETLER

Aşur ÖZDEMİR

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

ÖZET

Bu makalede, Sovyet Devri Kazak Edebiyatı bağlamında fikrî hareketler, ana hatlarıyla verilmeye çalışılmıştır. Bunun için de, edebî hayatı doğrudan etkileyen önemli sosyal ve siyasî olaylar ele alınmıştır. Konuyla doğrudan ilgili olması bakımından İkinci Dünya Savaşı ve müteakip yıllardaki sosyal, siyasal, kültürel, edebî olay ve faaliyetler detaylı olarak verilmiştir. Kazakistan'daki Alaş Hareketi ile bizdeki Millî Edebiyat akımı arasında bulunan paralelliklere işaret edilmiştir. Edebiyatın, özellikle de şiirin bir ideolojinin emrine nasıl girdiği ve bunun sanayileşme ve kollektifleştirme gibi temalara ne tür boyutlar kazandırdığı, edebî şahsiyetler bağlamında gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Sovyet Devri, Milli Edebiyat, Alaş Hareketi, Savaş, Edebî Şahsiyetler

20. yüzyıl, büyük sosyal ve siyasî olaylara şahit olmuş bir yüzyıldır. Bu olaylardan en çok etkilenen ise şüphesiz Türk dünyası -özellikle Türkistan Türkleri- olmuştur.

Türk dünyasının çok önemli bir parçası olan Kazaklar, 20. yüzyılın bütün büyük hadiselerini bizzat yaşamışlardır. Rusya'daki bütün hareketler Kazakları doğrudan etkilemiştir.

1905-1906 yıllarında Rusya'da Bolşeviklerin, Çarlık idaresine karşı yaptıkları grev ve gösterilere Kazakistanlılar da katıldı. Bu gösteriler neticesinde Çarlık idaresinin bir demokratikleşme ifadesi olarak oluşturmak zorunda kaldığı Rusya Duması'na Kazak temsilciler de seçilmiştir (Nağmetov, 1984:1/408).

Kazakların sosyal, kültürel hatta edebî hayatına tesir eden diğer bir önemli olay ise Haziran Kararnamesi (İyun Carlığı) olarak bilinen Çarlık karamamesidir. Bu kararname; «...*Terek ve Kuban vilayetlerinden, Maverayı Kafkas'tan, Kazakistan ve Sibiryadan cephe gerisinde inşaat ve savunma işlerinde çalıştırılmak üzere halktan adam alınmasını öngören 25 Haziran 1916 tarihinde çıkarılan kararnamedir*» (Nağmetov, 1984:1/167).

Bu kararname, halk arasında büyük bir infiale yol açmış, Kazakistan'ın özellikle Cetisuw ve Sırdariya vilayetlerinde ayaklanmalar olmuştur. Ayaklanmalar Rusya tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış, binlerce Kazak katledilmiştir.

Bu yılların en önemli olaylarından birisi de Aliyhan Bökeyhan, Ahmet Baytursunlu, Mircaqip Duwlatuli, Mağcan Cumabayulu, Cüsipbek Aymawıtulu gibi milliyetçi Kazak aydınlarının başlattıkları Alaş Hareketi'dir. Sovyet devrinde milliyetçi, burjuvazi, zengin taraftan olarak gösterilen bu harekete, 1917 yılında Alaş Özerk Devleti'ni ilan ettikleri için Alaşorda Hükümeti; bir parti programına sahip oldukları için de Alaş Partisi gibi isimler de verilmiştir.

«...*Alaş Hareketi, Alaş Partisi, Alaşorda Hükümeti ile ilgili tarihî hakikat tamamen çarpıtıldı; yalan gerçeğin yerini aldı. En önemlisi ise Alaş önderleri, milletin düşmanı olarak gösterildi; bu aydınların eserleri yasaklandı.*» (Nurğali, 1997: 423). Halbuki Alaş Hareketi'nin asıl amacı müstakil, millî bir devlet kurmaktır.

Alaş Hareketi'nin önderleri, asrın başlarında eser vermeye başlamış ediplerdir. Onun için bu hareketin fikrî temelleri esasen asrın ilk on yılında

atılmıştır. Bu milliyetçi aydınlar, basın yoluyla halkı bilgilendirme, uyandırma yoluna gitmişler; *Qazaq* gazetesini ve *Ayqap* dergisini çıkarmışlardır. Ayrıca milleti uyandırmak, şuurlandırmak maksadına yönelik olarak Mircaqip Duwlatuli'nin *Oyan Qazaq* [Ufa, 1909] (Nurğali, 1997:64), Ahmet Baytursunlu'nun ise *Masa*[Orınbör, 1911] (Nurğali, 1997: 12) adlı kitapları basılmıştır. Dolayısıyla bu yıllar, Kazaklar için bir uyanış devri olmuştur (Mirzahmetov, 1997: 222-223)..

Alaş Hareketi etrafında toplanan bu aydınların oluşturduğu edebiyat, bizdeki Millî Edebiyat Cereyanı ile hemen hemen aynı özelliklere sahiptir.

20. yüzyılın, hatta dünya tarihinin en önemli vakalarından biri hiç şüphesiz 1917 Bolşevik İhtilali'dir. Bu olay, Rusya'da meydana gelmesine rağmen Rus hâkimiyeti altındaki Türk uluslarını da derinden etkilemiştir. İhtilalin ilk yıllarında Kazaklar da genel olarak hadiseyi sevinçle karşılamışlardı. Çünkü bu, Çarlık Rusyası'nın sömürsünden ve zulmünden kurtulmak için bir ümitti.

Bolşevik İhtilali'ni temkinle karşılayan tek hareket ise, Alaş Hareketi'dir. Yukarıda da temas edildiği üzere bu belirsizlik günlerinde Alaşorda Partisi (Orınbör'da 5-13 Aralık günleri arasında yapılan kurultayda) Alaş Hükümeti'ni ilân etmişti. Bolşevikler ile Alaşorda silahlı kuvvetleri arasında çarpışmalar da oldu (Nağmetov, 1984: I/58). Bir çıkış yolu arayan Alaşorda önderleri, sonunda Nisan 1919'da (Nurğali, 1997: 7) Sovyet Hükümeti tarafına geçmeye mecbur oldular.

Böylece Alaşorda Hükümeti dağılmış oldu. 1920 yılında Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu (Nağmetov, 1984: I/23). Alaşordacılar, Sovyet devrinde de siyasî ve fikrî faaliyetlere devam ettiler. Hatta, Hareket önderlerinin bir kısmına resmî görevler verildi. Meselâ, Ahmet Baytursunlu şu görev ve faaliyetlerde bulundu:

«...*Kazak ülkesinin idaresi için kurulan Askerî Devrim Komitesi'nin üyesi olarak faaliyetlerde bulundu. Cumhuriyet Halk Eğitimi Komiseri, Sovyet İcra Komitesi üyesi; Komünist Parti üyesi (1920-1926); Kazakistan Akademi Merkezi'nin yöneticisi; Taşkent, Almatı yüksek öğretim kurumlarında profesör oldu, böylece yeni devir için mücadele etti.*» (Nurğali, 1997: 7)

1917 İhtilâli ile 1991 yılı arasındaki Kazak edebiyatı, Kazak Sovyet Edebiyatı diye adlandırılır (Qaratayev, 1967; Qaratayev, vd. 1987). Aslında bunu Sovyet Devri Kazak Edebiyatı diye isimlendirmek daha doğrudur. Kazak Sovyet Edebiyatı, sosyal ve siyasî olaylara bağlı olarak şu devirlere ayrılmaktadır:

1. Kazak Sovyet Edebiyatının İlk Devri (1917-1929)

2. 1930-1941 Yılları Arasındaki Kazak Sovyet Edebiyatı

3. Ulu Vatan Savaşı Yıllarındaki Kazak Sovyet Edebiyatı (1941-1945)

4. Savaş Sonrası Kazak Sovyet Edebiyatı (1945-1956)

5. 1956 Sonrası Kazak Sovyet Edebiyatı (Qaratayev, vd. 1987:10, 66,107,133,150)

Yukarıda da ifade edildiği gibi Alaşordacılar, Sovyet Devri'nde de edebî faaliyetlerini sürdürürler. Çünkü bu ilk devir, yani 1917-1927 yılları arası, bir nevi kuruluş devri idi. Her şeyden önce Sovyet rejimini bütün kurum ve kuruluşlarıyla yerleştirmek gerekiyordu.

«... Her şeye rağmen yirmili yıllarda az da olsa fikir hürriyetinin olduğunu görüyoruz. Millî edebiyat ve sanat endişesinde olan aydınlar kendi fikir ve görüşlerini kamuoyuna aktarmaya devam etmişlerdir.» (Qaratayev, 1967:15)

Fakat bu, çok uzun sürmedi. 1924 yılında Lenin'in ölümüyle idare Stalin'in eline geçti. Stalin, Lenin'in -vakti tam gelmediği için-tamamlayamadığı işleri bitirmekte kararlı idi. Her ne kadar Sovyet Hükümeti saflarına katılmış olsalar da Alaşordacıların milliyetçilikleri, hatta bazılarının Türkçülükleri unutulmamıştı. 1926-1927 yıllarından itibaren Alaşçılar, takip edilmeye başlandı. 1929 yılında birçoğu tutuklandı. Hepsine isnat edilen suç aynıydı: Milliyetçilik, Türkçülük, burjuvalık, zengin taraftarlığı ve halk düşmanlığı.

Nihayet, Ahmet Baytursınlı (d. 1873) 1938'de, Aliyhan Bökeyhan (d. 1866) 1937'de kurşuna dizilir. Mircaqip Duwlatuh (d. 1885) Beyaz Deniz kıyısındaki bir kampta 1935 yılında ölür. Mağcan Cumabayulı (d. 1893) ise 1937 yılında tutuklanır. Hapishanede, kamplarda çektiği eziyet ve işkencelerden sonra 1938 yılında ölür. Cüsipbek Aymawıtulı (d. 1889), 1931 yılında kurşuna dizilir (Nurğali, 1997: ilgili bölümler) Şakerim Qudayberdiuli (d. 1858) da 1931 yılında Sovyet

Polisi tarafından kaza süsü verilerek öldürülür (Nurğali, 1997: ilgili bölümler).

Bu devirde Alaşordacıları milliyetçilik, zengin taraftarlığı ve burjuvalıkla suçlayanlar ise yine Kazak aydınlarıdır. Sâken Seyfullin ve Söbit Muqanov gibi edebiyatçılar, komünizme tam manasıyla inanmışlar, bu ideolojinin karşısında hiçbir ideolojiyi hatta fikri kabul etmemişlerdir. Özellikle Sâken Seyfullin, her fırsatta Alaşçılara çatmıştır. Beyimbet Maylin, İlyas Cansügirov gibi edipler de komünizme samimi olarak inanan insanlardır.

Alaşçıların tasfiyesinden sonra sıra Sâken Seyfullin aibi komünizm vasıtasıyla vatanına ve milletine hizmet etmek yolunu seçen insanlara gelir. Sâken Seyfullin (d. 1894), Beyimbet Maylin (d. 1894) ve İlyas Cansügirov (d. 1894) 1938 yılında idam edilir.

Bundan sonra hem Alaşçıların, hem de bu ikinci grühtakilerin eserleri yasaklandı. Sâken Seyfullin, İ. Cansügirov ve Beyimbet Maylin'in itibarları 1957 yılında iade edildi (Qaratayev, 1967, 5).. Alaşçılar ise ancak Açıklık ve Yeniden Yapılanma siyaseti çerçevesinde 1986 yılından sonra itibarlarına kavuştu.

«1937 yılındaki bu tasfiye hareketinde, yirmi beş binden fazla vatan evladı, halkın en seçkin aydınları öldürüldü.» (Smayil, 1998)

Hayatlarının hemen hemen son on yılı hapis, sorgulama, takibat ve işkenceyle geçen Alaşçılar, bu yıllarda edebî açıdan pek tabîi olarak verimli olamamışlardır. İkinci grüuh ise otuzlu yılların sonuna kadar edebî faaliyetlerini sürdürmüştür. Sonra zaten bunlar da idam edilmişlerdir.

Yirmili yılların sonunda bütün Orta Asya Türkleri gibi Kazaklar da Latin harflerine geçmişlerdir.

Yirmili yılların en önemli siyasî gelişmesi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 13. Kurultayında (1927) alınan Tarımın Kollektifleştirilmesi Hakkındaki Karar'dır (Nağmetov, 1984: I/24). Bu karara uygun olarak kollektifleştirme çalışmaları başladı. Göçebe hayata alışmış olan Kazaklar, malları mülkleri ellerinden alınarak zorla kolhoz ve sovhozlarda toplandı. Malı mülkü elinden alman halk, açlıktan kırıldı. «...1932-1933 yıllarındaki açlık yüzünden mevcut halkın yarısı öldü.» (Smayil, 1998)

Böylece aykırı görüşler tasfiye edildi. Otuzlu

yıllara tek sesli bir edebiyat anlayışı hâkim oldu. Çünkü, Alaşçılar henüz ölmemiş olsalar da edebî açıdan âtil hale getirilmişlerdi.

Otuzlu yıllarda komünizme tam inanmış insanlar revaçta oldular. Bunlar Söbit Muqanov, Cabiden Mustafın, I. Cansügirov, Sâken Seyfullin, Sattar Eruwbayev ve Beyimbet Maylin gibi edebiyatçılardır. Ancak, bunlardan bazılarının da saf dışı edildiğine yukarıda değinmiştik.

Otuzlu yılların başında Komünist Parti ve komünistler her şeye hâkim olma siyasetini uygulamaya başladı. Bunun önderliğini ise Maksim Gorki yapıyordu. Maksim Gorki, komünizmin sanat sahasındaki Lenin'i idi. Onun görüşleri Lenin'in siyasî alandaki görüşleri gibi hemen uygulanmaya çalışılıyordu. Çünkü, onun fikirleri aslında Komünist Parti'nin fikirleriydi.

«...Parti'nin edebiyat sahasındaki siyaseti Maksim Gorki'nin eserlerinde çok önemli bir yer tutuyordu. "O, sanat, sanat içindir", şeklinde ifade edilen burjuvazi, tepkisel eğilimle mücadele ederek Sovyet edebiyatının komünizm ideolojisine uygun olması gerektiğini savundu» (Qaratayev, 1987:71)

«1934 yılının Ağustos ayında Sovyet Yazarları Birinci Kurultayı yapıldı... Kurultayın açılışını A. Maksim Gorki yaptı... Kurultaydaki münazaralara I. Cansügirov ile S. Seyfullin de katıldı.» (Qaratayev, 1987: 72).

Bu kurultaya Komünist Parti Merkez Komitesi Sekreteri A.A. Ocanovşun da katılıp bir konuşma yapması mânidardır (Qaratayev, 1987: 72). Kurultay'da en çok ilgi çeken konuşma, M.Gorki'nin konuşması oldu.

«...Bu konuşmada sosyal gerçekçilik edebiyatının vazifeleri, dünya edebiyatının gelişmesi açısından ele alınarak ortaya konuyordu.» (Qaratayev, 1987:72).

Maksim Gorki, konuşmasında sanat ve edebiyatın vazifesini ve rotasını da belirtiyordu:

«Maksim Gorki, sanatın maddeci (materyelist) temellerini zikrederek, onun bedîî gücünü, emekçi halkın üretimi, hizmeti ve emeğiyle olan bağlantısını anlattı. Sonra şöyle devam etti: Kültürün esas yapıcısı da bütün fikirlerin kaynağı da emektir; emek bizim bütün bilgilerimizin esas kaynağıdır.» (Qaratayev, 1987:73).

« Bu kurultayda Sovyet Yazarlar Birliği'nin tüzüğü de kabul edildi. Bu tüzüğe göre sosyal gerçekçilik, Sovyet edebiyatı ile edebiyat tenkidinin esasî yöntemi olarak, sanatçının gerçeği olduğu gibi,

tarihî kesin, ihtilalci gelişme açısından ele alarak anlatmasını gerektirir. Bununla birlikte gerçeği olduğu gibi, tarihî olarak ele alıp ifade etme işi, emekçileri ideolojik açıdan yeniden eğitime, sosyalizm ruhuyla eğitime vazifesine uygun olarak yapılır» (Qaratayev, 1987: 74)

Görüldüğü gibi burada sanat ve edebiyata açıkça bir "vazife" yüklenmiştir.

«...İdeolojinin (yani komünizmin) sanatla ilgili tezi olan sosyal gerçekçilik, yarım asırdan aşkın bir zaman (mesela 1934 -1985 yılları arası) edebiyat ve kültürü her tarafından sınıksız tutarak, tek bir yolda; tek bir istikamette gidip geldi.» (Qaratayev, 1987:5)

«...Sosyal gerçekçilik, Stalin'in çalışma odasında 1912 yılının Nisan ve Mayıs aylarında düşünülüp bulunmuş bir yöntem imiş.» (Qaratayev, 1967:16)

Sosyal gerçekçiliğe kadar sosyal romantizm ve Maşcan Cumabayulı'nın çok güzel eserler verdiği millî romantizm gibi akımlar da mevcuttu.

Otuzlu yıllarda basılan Azamat Azamatıç (B. Maylin); Coldastar (I. Cansügirov); Teminas, Botagöz (S. Muqanov); Qızılcar (M. Dowletbayev); Menin Qurdastanm (S.Eivwbayev); Omir Ne Olim (G. Mustafın); Dön Asqan (G. Slanov) romanları (Qaratayev, 1987: 89) Kazakların yeni hayatını başarılı bir şekilde anlatmıştır.

Otuzlu yıllarda şiir de tamamıyla komünizmin emrine girmiş; artık şiirde "sanayileşme", "kollektiflendirme" gibi konular işlenmeye başlanmıştır. S. Seyfullin'in Qalawsılar Cırı, Daladağı Cana Küy, Traktorşı; İliyas Cansügirov'un Altın Qazan, Eginşi; Qoysinui Oyi; Sâbit Muqanov'un, Malşının Maqtanışı (Qaratayev, 1987: 79, 80, 81, 82) gibi şiirleri yeni hayatı anlatan şiirlerdir.

Yine bu yıllarda Muhtar Awezov da tutuklandı. Fakat daha sonra serbest bırakıldı. Awezov, sonraki yıllarda yazdıklarında bir nevi kendi kendini sansür ederek hayatta kaldı ve yazı hayatına devam etti (Mirzahmetov, 1997:100,153).

«Kazakistan, 1936 yılında Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetler arasına girmesine rağmen ipler yine başkalarının elindeydi» (Smayil, 1998)

Kırklı yıllara gelindiğinde görünüşte de olsa bir "birlik" sağlanmıştı. Alaşordacılar, artık hayatta değildi. Alaşordacıların eserleri de yasaklanmıştı. Komünizme inanmış milliyetperver insanlar da tasfiye edilmişti. Geriye gerçekten komünist olan Sabit Muqanov ile komünist görünen Muhtar

Awezov'un temsil ettiği iki tip aydın kalmıştı. Yirmili ve otuzlu yıllardaki söz dalaşları ve millî münakaşalar artık yerini sükûnete terk etmişti. Çünkü, işin hakikatini anlayabilmiş insanlar artık yok gibiydi:

«...Ekim ihtilâlinden sonraki durum açtı; geleceğe doğru geniş bir çıkış yolu görünüyordu. Ancak, bu devir büyük bir yanılmanın, yeni başlamış yoğun bir sisin başı idi.

«Hürriyeti, eşitliği terennüm etmek doğrusu, gerekli de. Fakat, mesele eşitlikte, ihtilâl heyecanında değil; sınıf ideolojisinde idi. Neticede bunun hürriyetsiz bir eşitlik olduğu ortaya çıktı» (Qaratayev, 1967: 6-7).

Kırklı yılların başında Kazaklar, bir kere daha alfabe değiştirmeye mecbur edildi. Bu sefer, Latin alfabesinin yerine Kiril alfabesi kabul ediliyordu.

Bu yılların en önemli olayı şüphesiz İkinci Dünya Savaşı'dır. Bu, Sovyetler Birliği'nde Ulu Vatan Savaşı (Kazakça: Ulı Otan Soğısı) diye isimlendirilmiştir. «Faşist Almanya, 22 Haziran 1941 tarihinde Sovyetler Birliği'ne saldırdı» (Qaratayev, 1987:107).

Yüz binlerce insan askere alınıp cepheye gönderildi. Bunların çoğunluğunu ise Türk ulusları oluşturuyordu. «Kazakistan'dan Sovyet ordusuna bir milyon iki yüz bin insan katıldı» (Nağmetov, 1984:I/27).

«Ulu Vatan Savaşı 'nda üç yüz elli binden fazla insan öldü.» (Smayıl, 1998). Bunlar sadece Kazakistan'ın verdiği ölü sayısı idi. Savaşa katılanlar sadece askerler değildi. Bir çok Kazak yazarı da eline silah alıp düşmanın karşısına çıktı. Bunların içinde T. Carokov. C. Sayn, D. Abilov, A. Sörsenbayev, Amancolov. A. Cumağaliyev, Q.Abdiqadirov, Bekhocin, B. Momışülü, B. Bulqisov. S, Omarov gibi tanınmış yazarlar da vardı (Qaratayev, 1987:108).

Aslında bunlardan birçoğu savaş dönüşü yazarlık hayatına başlamıştır. Bawircan Momışülü da bunlardan biridir. «Savaş sırasında cephe gerisinde çalışmakta olan Kazak şâir ve yazarları da eserleriyle cephedeki askerleri cesaretlendirdiler, cephe gerisindeki insanlara da propaganda yaptılar... Bu edipler içinde halk şiirinin tecrübeli temsilcisi Cambıl, yazılı edebiyat temsilcileri olarak S. Muqanov, M. Awezov, C. Mustafin, Q. Omarov, A. Töcibayev, M. Hakimcanov gibi şahıslar vardı» (Qaratayev, 1987:109).

Savaş yıllarında edebiyatın istikameti de birden değişti. Parti'nin de baskısıyla edebiyat propaganda vasıtası olarak kullanıldı.

«... bu devirde pek tabii olarak edebiyatın bir özelliği dikkati çekmektedir. Bu özellik, edebiyatın tamamen yeni bir temaya, yâni asken temaya birden bire geçmesi ve bunun altından çıkabilmesidir» (Qaratayev, 1967: 221).

Savaş teması esasen, Kazak edebiyatı için yeni bir tema değildir. Çünkü, Kazakların Batırlar Cırı halk edebiyatının en güzel savaş konulu edebî eserleridir. Fakat, çağdaş mânâda savaş temasının yeni olduğu söylenebilir.

Edebiyatın bu yıllardaki tek konusu Ulu Otan idi (Qaratayev, 1967: 222). Yâni edebiyat, propaganda vasıtası idi. Bu zaten sosyal gerçekçiliğin bir gereğidir.

«... bu savaş, sadece iki düşmanın her türlü silahla birbirleriyle mücadelesi değil, iki ayrı anlayışın, iki ayrı felsefenin de hesaplaşması oldu» (Qaratayev, 1987: 222).

«... Yazarlar düşmana karşı hem kalemle hem de silahla mücadele etti. Halk menfaati ile edebiyatın birleşmesi o devir edebiyatının en önemli özelliğidir» (Qaratayev, 1987: 221).

Aslında buna Komünist Parti'nin ve Rusya'nın menfaatleri için edebiyatın kullanılması demek daha doğru olurdu. Çünkü bu devirde yazılan eserler sayıca çok olmasına rağmen nitelik açısından oldukça zayıftı.

***

Savaş yıllarında çeşitli edebî türlerde gelişme olmuştur.

«Deneme, gazete yazıları, hikâye, kısa oyun, uluslararası konularla ilgili hiciv fıkraları gibi edebî türler oldukça gelişti. Uzun hikâyeler, romanlar, şiirler ve poemler de yazıldı. Buna rağmen, çok önemli eser olarak edebiyat tarihine geçebilen kitaplar oldukça azdır. Bunun sebepleri şu şekilde sıralanabilir: Evvela; savaş teması çok büyük ve geniş bir tema olmakla birlikte, kısa vakit içinde âbidevî eserler ortaya koymak kolay bir iş değildir. İkinci olarak, savaş edebiyata hiç beklenmedik bir anda giriverdi. Bu yüzden yazarlar uzun bir edebî hazırlığı gerektiren büyük türlerden ziyade kısa ve küçük türlere yöneldiler. Bu, çok tabii idi. Üçüncü olarak ise halkın ve toplumun barış ortamından birdenbire uzaklaşması idi. Edebiyat da savaş ve askerlik temasına aynı şekilde, birden geçiverdi. Bu

durum, edebî eserlerin niteliğinin yükselmesine engel oldu» (Qaratayev, 1967:222-223).

Aslında bunun esas sebebi, edebî faaliyetlerin tamamıyla denetim ve güdüm altında olmasıdır.

Bu devirde yazılan eserlerin çok başarılı olmadığını Bawırcan Momışulı da sebepleri ile birlikte ifade etmektedir. Momışulı, «*Kazak edebiyatında askerî temada yazılmış eserler hakkındaki fikriniz nedir?»* sorusuna şöyle cevap vermektedir: «*Bu konuda fikrimi söylersem, hepiniz bana kızarsınız. Askerî temayı yazarlarımızın çoğu hâlâ tam olarak anlayamıyor. Çünkü, tecrübeleri ve bilgileri yetersiz. Ayrıca askerî hayat çok karmaşık ve bahar havası gibi de değişken bir hayattır. Bu sebepten bu hayatın esrarına vâkıf olmak kolay değildir. İnsanın evdeki psikolojisi başka, savaştaki psikolojisi bambaşkadır.*» (Coldasbekov, 1990:47)

Savaş devrinde uzun nesir türlerinin gelişmesi yavaşlamıştır. Çünkü, savaş hadiselerini birden hacimli edebî türlerde ele alıp işlemek zordur. Küçük nesir türleri, savaş yıllarında biraz gelişme gösterdi. Özellikle gazete yazıları ve deneme hakkında bunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Qaratayev, 1967: 223).

Savaş yıllarında şiir sanatında önemli gelişmeler görülmüştür:

«*... Savaş sırasında önemli gelişme gösteren başka bir saha, şiir sanatıdır. Kısa şiirler, şarkı sözleri, özellikle lirik şiir gelişmiştir. Bu, savaşın insan hayatını ve ruhunu altüst eden havasına da oldukça uygun düşmektedir.*» (Qaratayev, 1967:223)

Yine bu yıllarda tiyatro sahasında savaş olaylarının yanında, kahramanlık; cesaret, vatan için, millet için erlik gibi konuları işleyen, folklorik unsurlar üzerine kurulan birçok piyes ve opera yazılmıştır. Savaş yıllarında çağdaş şiirle birlikte halk şiiri de oldukça gelişti:

«*Nurpeyis Bayganın, İysa Bayzaqov, Kenen Azırbayev, Abdiğali Sariyev, Orınbay Taymanov gibi şâirler vatanperverlik ruhuyla yazılmış şiirleriyle halk şiirine büyük katkıda bulunmuşlardır.*» (Qaratayev, 1967: 224)

Bu yıllarda *aqındar ayıtısı* (atışma) da büyük ölçüde gelişmiştir.

Savaş yıllarında sadece Sovyetler Birliği'ni konu alan şiirler yazılmamış, bu sınırların dışına çıkmıştır. Çünkü Sovyet ordusu, esir halkların kurtarıcısı kabul edilmiştir.

«*Şâirlerin yabancı memleketlerle ilgili şiirlerinin*

esas kahramanı, faşizmin kışkıracıdaki halklara hürriyet ve barış getiren kurtarıcı Sovyet askeridir.» (Qaratayev, 1967:239)

Görüldüğü gibi propaganda için şiirden bile faydalanılmıştır.

Otuzlu yıllarda Kazak nesri önemli bir gelişme göstermişti. Saken Seyfullin'in *Tar Col Tayğaq Keşüv ve Ayşa* adlı eserleri yeniden basılmış, *Cer Qazğandar* adlı uzun hikâyesi yazılmıştı. Ayrıca, İliyas Cansügirov'un *Coldastar* adlı romanı; Beyimbet Maylin'in *Azamat Azamatıç* romanı ile *Ravşan Kommunist* adlı uzun hikâyesi; Ğabit Müsirepov'un uzun hikâyeleri; Sattar Erüwbayev'in *Menin Qurdastarım* romanı; Gabiden Mustafin'in *Ölim ne Ömir* romanı yazılıp neşredilmişti.

Kırkly yılların en önemli edebî olayı ise Muhtar Awezov'un *Abay* romanıdır. Bu roman, savaş yıllarında yazılmış olmasına rağmen konusu savaş olmayan nadir eserlerden biridir.

«*1942 yılında Muhtar Awezov'un "Abay" romanının birinci kitabı basıldı. Bu romanda Kazak halkının 19. yüzyıldaki sosyal ve medenî hayatı, yaşayışı gözler önüne serildi. Büyük maarifçi şâir Abay'ın portresi ortaya kondu.*» (Qaratayev, 1967: 246)

Savaşla ilgili eserlerde ise her yönüyle faşistler ile komünistler mukayese edilmiş ve pek tabii olarak komünistlerin üstünlüğü ortaya konmaya çalışılmıştır.

«*... Vatan savaşı yıllarında cephedeki ve cephe gerisindeki hayat; askerler ve emek kahramanlarının hayatıyla ilgili; genel olarak Sovyet insanların Alman faşistleriyle cansiperâne mücadelesi hakkında birçok hikâye, deneme ve gazete yazıları yazıldı. Edebî nesrin fikrî ve bedîi derecesi, vatanî vazîfeyi yerine getirmeye yaptığı katkı açısından değerlendirildi. Bu çok tabii idi. Çünkü kalem erbabının tek bir vazîfesi vardı: Halka, onun kahramanlık gücüne, vatanperverlik duygusuna uygun edebî eserler vermek.*» (Qaratayev, 1967:246)

Sovyet yazarları bu yıllarda kendilerine yüklenen görevleri yerine getirmek için var güçleriyle çalıştılar.

«*Nesrin büyük ve kısa türüne ait eserler, savaş durumunun doğurduğu günlük vakalar esas alınarak yazıldı ve bunlar halk arasında çok kısa zaman içinde yayıldı. Savaş durumunun talepleri açısından bakıldığında bu gerçek askerî tür oldu... Cephedeki*

askerlerin kahramanlıkları; onların duygu, düşünce ve hayalleri; düşmana karşı duydukları kin birçok deneme ve hikâyede işlendi.» (Qaratayev, 1967:246)

Yazılan eserler sadece cepheyi tasvir edip anlatmakla kalmadı; bir kısım eserler, cephe gerisini ve cephe gerisinde yapılan çalışmalarını ele alıp anlattı:

«Cephe ve cephe gerisindeki hayatla ilgili birçok deneme ve hikâyelerde M. Awezov, S. Muğanov, G. Müsirepov, G. Mustafin, A. Abişev, Ğ. Slanov gibi yazarlar, Sovyet insanının moral gücünü ve güzel hasletlerini ortaya koymaya çalıştılar.» (Qaratayev, 1967: 246)

Bu devirde cephe hayatını tasvir eden eserler, tam manasıyla gerçekçi (realist) bir anlayışla yazılmıştır. Çünkü, olaylar yaşanmıştır ve kahramanlıkların hepsi gerçek hayattan alınmıştır:

«Ulu Vatan Savaşı'na katılan askerlerin kahramanlıklarını övüp onları başkalarına örnek gösteren hikâye ve denemelerdeki askerlerin çoğunun ilk tipleri Tölesen Toqtarov, Nurken Abdırov, Bawırcan Momişulu, Mâlik Gabdullin gibi vatan savaşı kahramanlarıdır.» (Qaratayev, 1967:248) •

Hikâyelerin de yine tek vazifesi propaganda yapmaktır:

«...Nesrin küçük türlerinde yazılan eserler, devrin gereklere uygun olarak savaş yıllarının türlü vakalarını işleyerek, halkı zafer için çalışmaya ve birleşmeye çağırır. Edebîlik ve sanat açısından bazı eksiklikleri bulunsa da, bu hikâye ve denemeler, içerik ve fikir istikameti bakımlarından hayatın taleplerine tam manasıyla cevap verdi» (Qaratayev, 1967: 249)

Savaş yıllarında Kazak edebiyatında Muhtar Awezov'un tarihî romanı *Abay'ın yanında*, nesrin büyük türlerinde, teması savaş olan birçok eser yazıldı.

«...Bunların bir kısmında Sovyet askerlerinin cephedeki erlikleri övülüp, kahramanlık portreleri çizildi; bir kısmında ise halkın cephe gerisinde fedakârca çalışması, emeği ve cepheye yaptığı yardım tasvir edildi.» (Qaratayev, 1967:249)

Bu tip eserlere, C. Mustafin'in *Qazaq Soldatı* adlı romanını örnek göstermek mümkündür. Roman önce *Qazaq Batın* adıyla uzun hikâyeye türünde *Maydan* adlı almanakta yayınlandı. 1945 yılında kitap olarak çıktı. 1950 yılında ise *Qazaq Soldatı* adıyla yeniden basıldı.

«Savaş arasında yazılan eserler içinde A.

Abişev'in "*Cos Tüleker*" romanı ile "*Sarcan*" hikâyesi Çşı. Slanov'un "*Salqar Tav*" romanı da yer almaktadır.» (Qaratayev, 1967:253)

Savaşın başladığı günlerden itibaren Kazak yazarları, teması savaş ve askerlik olan oyunlar yazmaya başlamışlardır. Yazılan piyesler, kolhoz ve sovhozlara varana kadar propaganda maksadıyla her yerde gösterilmiştir.

«M. Awezov, A. Abişev, Ğ. Müsirepov, S. Muğanov, A. Töcibayev, Ş. Qusaymov gibi yazarların piyeslerinde, Kazak halkının vatan savaşı sırasındaki erlik portresi, kahramanlık ruhu, savaşçılığı yaşanan hayatın içinde tasvir edilerek gösterildi.» (Qaratayev, 1967: 256)

İkinci Dünya Savaşı, 1945 yılında Rusya ve müttefiklerinin zaferiyle sona erdi. Artık yeni bir devir başlıyordu.

Sovyet Devri Kazak edebiyatının 1945-1956 yılları arasındaki yaklaşık on yıllık devri, Savaş Sonrası Kazak Sovyet Edebiyatı olarak isimlendirilir. Bu on yıllık devirde, en yüksek noktada yine Stalin vardır. Edebî hayatta pek bir değişiklik olmaz. Savaş teması işlenmeye devam eder. Savaşla ilgili eserlerin sayısı cepheden dönen yazarların eserleriyle birlikte artar. Nitelik eskiye göre biraz daha iyidir. Çünkü savaşı bütün dehşetiyle bizzat yaşayan Bawırcan Momişulu gibi insanlar, başlarından geçenleri ve müşahadelerini yazmışlardır. Bu devirde de yine nesir başı çekmektedir. En önemli gelişme yine nesirde oldu. *Qazaq Sovet Adebîyeti'nde* bu durum şöyle anlatılıyor:

«...Edebiyat kervanının başını çeken nesrimizin bütün türleri sistemli bir şekilde gelişti. Bunların içinde büyük mesafe kaydederek en öne çıkan tür, roman türüdür. Kazak romanları Sovyetler Birliği'nde birçok halkın dillerine tercüme edilip yayımlandı.» (Qaratayev, 1987:133)

Bu devirde yazılan roman ve uzun hikâyeye türündeki önemli eserlere şunları misal olarak verebiliriz:

«...Ğ. Müsirepov'un "*Qazaq Soldatı*" romanı (ilk baskısında *Qazaq Batırı*); A. Nurpeyisovşun ş "*Kurlyandıya 'sı* (son baskısında "*Kütken Kün*"); B. Momişulu'nun "*Bizdin Semya*", "*Ofitserdin Kündeliği*", "*Artımızda Moskva*" adlı uzun hikâyeye ve romanları; Q. Qaysenov'un "*Pereyaslavlı Panizandarı*"; "Acal Awzman "; M. Cabdullin 'in "*Menin Maydandas Dostanın*"; A. Sörsenbayev'in

"Ofiiser Kündeligi" adlı eserleri gibi birçok hikâye halka, cephe hayatının cehennemi durumunu canlı sahnelerle ulaştırırdı.» (Qaratayev, 1987:133)

Savaşa kadar bazı edipler, şiir ve hikâye yazmışlar; bazıları bunları kitap halinde neşretmişlerdi. Fakat, bu süreç edebî çevrede cereyan eden bir süreçti. Bu yazar ve şâirler henüz tam manasıyla okuyucu tarafından tanınıp kabullenilmemişti. Meselâ, « ...C. Sayn ve A. Sârsenbayev'i okuyucular çok az tanıyordu... Bawırcan Momışulı, M. Ğabdullin, Q. Qaysenov, T. Ahtanov gibi yazarları ise savaşa kadar okuyucu hiç bilmiyordu.» (Qaratayev, 1987: 135) Bawırcan Momışulı'nı okuyucuların tanımaması gayet tabii idi. Çünkü Momışulı, yazarlık hayatına savaştan sonra başlamış, savaştan önce şiirden başka bir şey yazmamıştır. Bu şiirleri de savaş sonrası yayınlanan kitaplarda yer almıştır.

Savaştan sonraki on yıl içinde önemli romanlar yazıldı. Meselâ, M. Awezov'un *Abay Colı* romanının ikinci, üçüncü ve dördüncü kitapları neşredildi. S. Muqanov'un *Sırdarya* romanı ile üç ciltlik *Ömir Mektebi* romanı yayımlandı. G. Müsirepov'un *Oyanğan Ölke*, G.Mustafin'in *Milioner ve Qarağandı*, T.Ahtanov'un *Quharlı Künder*, A. Sarsenbayev'in *Tolqında Tuwşandar* adlı romanları da savaştan sonraki on yılın semeresidir.

Bu on yılda hikâye ve deneme türlerinin de geliştiğini görüyoruz.

1953 yılında Stalin'in ölümüyle Sovyetler Birliği'nde yeni bir döneme geçildi. Eskiden Stalin'i hatasız kabul edenler, şimdi onu rahatlıkla tenkit edebiliyorlardı. Hattâ o devre kadar aksak giden her şey, Stalin'e yüklenmişti.

Pek tabii olarak bu durum sosyal ve edebî hayatta da etkisini gösterdi. En yüksek noktada artık Hruşçev vardı. Eski hatalar bir bir düzeltilcekti. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20, 21, 22 ve 23. kurultaylarında edebiyatın yeni mecburî istikameti tespit eden kararlar alınmıştır. Eski anlayışın devrini tamamladığı ısrarla vurgulanmıştır. Bu, elbette en yukarıdaki idareci değişmesiyle doğrudan ilgilidir. Yeni gelen yerini sağlamlaştırmak ve kendini kabul ettirebilmek için eskiyi yermeye ve kötülemeye bir nevi mecburdu.

Qazaq Sovet Adebieti adlı kitaptan aldığımız şu satırlar, bu bakımdan ilgi çekicidir:

«Her devrin getirdiği yenilikler ve buna bağlı olarak da kendine özgü özellikleri vardır. Bu gayet tabiidir. Edebiyatı halkın hayatının aynası olarak kabul edecek olursak, geçen elli yıl içinde yaşadığımız tarih devirlerin her birinde büyük -sosyal olayların ve önemli değişikliklerin vuku bulduğunu, buna bağlı olarak insan hayatında ve anlayışında da gerekli değişikliklerin olduğunu biliyoruz. İşte, bütün bunlar edebiyata derin bir şekilde etki etti; edebiyatta yeni anlayışın, yeni temanın, yeni tiplerin doğmasına sebep oldu.» (Qaratayev, 1987: 150)

Zaman değiştiğine göre tabii olarak edebî anlayış da değişecekti. Komünist Parti, 22. Kurultayında yeni programını kabul etti. Hemen arkasından da edebiyatçılar, üzerlerine düşen vazifeleri yapmaya koyuldular:

«...bundan sonra gerçekleştirilen Sovyet Yazarlar Birliği Kurultayı ile Cumhuriyetlerde ayrı ayrı düzenlenen kurultaylarda, Sovyet edebiyatının vazifeleri belirtildi.» (Qaratayev, 1987: 151)

Bu devir edebî hayatındaki yeniliklerden birisi, yazarların halkın içine girip halkla yaşamaya başlaması; değişik fabrikalara, kolhoz ve sovhozlara özel seyahatler düzenlenmesidir. Bawırcan Momışulı da 1961 yılında böyle bir seyahat çerçevesinde Güney Kazakistan vilâyetinin bazı kolhoz ve sovhozlarını gezmiştir (Momışulı, 1970: 283)

Yine bu yıllarda eski vakalar, tarihîlik açısından yeniden ele alınıp değerlendirildi:

«...Geçmiş devirler ve vakalar, yeni eserlerde tarihîlik açısından tekrar değerlendirildi. Bu şekilde Sovyet hükümetinin kurulduğu ilk devir, yâni sosyalizmin kuruluş devri; Vatan Savaşı yılları, komünizmin kuruluşuyla irtibatlandırıldı.» (Qaratayev, 1987: 151)

Bu devirde de her şey Parti'ye bağlanmış, edebiyat Parti'nin emrinde olmuş ve sosyal gerçekçilik çizgisinden ayrılmamıştır. Devrin yeni bir özelliği olarak gösterilen bu durum, şöyle övülmektedir:

«...Bu devrin önemli bir özelliği de şudur: Bütün temalar, derinlemesine ele alınmış; zamanın özellikleri, halkın yaşayışı, insan hayatı, hayat olgusunun mânası Parti'nin ve halkın menfaatleri açısından işlenmiştir. Konulara felsefî ve insanî bir bakışla bakılmış; sosyal gerçekçiliğin sınırsız imkânları sayesinde millî özellikler, üslup ve tür özellikleri gelişmiştir. Özellikle edebî eserde üslup

meseleleri çok ciddiye alınmış; bunun üzerinde çok durulmuştur.» (Qaratayev, 1987:151)

Çağdaş edebî nesir, Kazak edebiyatında yirminci yüzyılın ilk otuz yılında gelişmiştir. Bu gelişme, 1956 yılından sonra da devam etmiş, bu sahada birçok eser vücuda getirilmiştir. Bu yıllarda Muhtar Awezov'un meşhur *Abay Colı* romanı, başta Rusça olmak üzere birçok dile tercüme edilmiş ve büyük takdir almıştır. Yine bu yıllarda yazarlar, devrin temalarına daha fazla eğilmeye başladılar:

«...yazarlar... halkın hayatını derinlemesine incelemek maksadıyla komünizmin kurucuları (yani işçiler) ile yakın temas içinde oldular, hattâ onlarla birlikte çalışıp inşaat alanlarında yazılar yazdılar. Muhtar Awezov'un ellili yıllarda yayımlanan "Türkistan Qalay Tuwğan" adlı kitabı ile S. Muqanov'un "Tında Tungan Bayliq" adlı kitabı bu yönelişin meyveleridir» (Qaratayev, 1987:157)

Bu devrin en önemli olaylarından birisi de bâkir topraklar projesidir. 1910-1911 yıllarında altı milyondan fazla olan Kazaklar, 1959 yılının resmî sayımına göre sadece iki milyon dokuz yüz bin kişi kalmıştı (Smayil, 1998).

Kazakistan, çok geniş topraklara sahipti. Nüfusu da oldukça azdı. Bu geniş toprakların büyük bölümü boştu. İşte bu şartlar altında Komünist Parti Merkez Komitesi Mart 1954'te Bâkir Toprakların İşlenmesi'ne dair bir karar kabul etti (Nağmetov, 1984:I/504). Buna göre, boş duran topraklar tarıma açılacak ve dolayısıyla Sovyet halkının istifadesine sunulacaktı. Bu şekilde Kazakistan'da binlerce hektarlık bâkir yer, tarıma açıldı. Rusya'dan ve Ukrayna'dan binlerce insan getirilip Kazakistan'a yerleştirildi.

İşte bu bâkir toprakların işlenmesi meselesi, Kazak edebiyatında önemli ölçüde ele alınmıştır. Bu konuyla ilgili romanlar ve hikâyeler yazılmış, Sovyet insanının emekçiliği övülmüştür. *«Kazakistan'da, bakir toprakların işlenmesi konusunda roman yazan ilk yazar, Sabit Muqanov'dur. Bu roman Tındaşı Tolqın adıyla bir dergide tefrika edildi.»* (Qaratayev, 1987:150)

Savaştan sonraki on yıl içinde, Alman-Rus Savaşını konu alan birçok eser yazıldı. Müellifelerin birçoğu, savaşa bizzat iştirak etmiş insanlardı.

«Sovyet halkının halis vatanperverlik duygusu ile Sovyet insanının siyasî ve manevî maksatları için büyük bir sınav olan dehşetli savaş yıllarındaki

kahramanlıklarını etraflıca ele alıp göstermek, edebiyatın sorumluluk isteyen büyük bir görevidir. Bu görevi yapma yolunda ilk çabayı gösteren Ğ. Müsirepov'dur (Qazaq Soldatı). A. Nurpeyisov'un "Kütken Kün" adlı kitabı; T. Ahtanov'un "Qaharlı Kunder" adlı eseri; B. Momışult'nun "Moskva Üşin Şayqas" kitabı, Sovyet devrinin çok önemli bir dönemini (yani savaş yıllarını) anlatan önemli eserlerdir.» (Qaratayev, 1987: 162)

A. Nurpeyisov'un bu devirde yazılan *Qan men Ter* romanı, devrin edebiyat anlayışını çok iyi aksettirmesi bakımından önemlidir.

«Qan men Ter A. Nurpeyisov'un ikinci romanıdır. Genç yazar, birinci romanında (Kütken Kün) vatan savaşını anlatmıştı. Bu romanında ise, çeyrek asır geri giderek Aral balıkçılarının 1916 yılındaki ayaklanma yoluyla Ekim İhtilâli ve iç savaşa gidişleri hikâye edilir.» (Qaratayev, 1987: 162)

Bu devirde yazılan üç önemli roman, yani *Aq Cayıq* (H.Esencanov), *Qan men Ter* (A.Nurpeyisov) ve *Ömir Mektebi* (S. Muqanov), sosyal gerçekçilik yolundaki Kazak nesrini bir adım daha ileri götürmüştür. Bu romanlardaki baş kahramanlar gerçek hayattan alınmıştır.

Devrin iki önemli savaş yazarı. T. Ahtanov ve B. Momışuh'dır. *«T. Ahtanov'un "Qaharlı Kunder" romanı ile B. Momışult'nun "Moskva Üşin Şayqas" kitabı, meşhur Panfilov Tümenindeki askerlerin savaştaki hareketlerini gerçeğe uygun olarak anlatmaya çalıştı. "Qaharlı Kunder"deki Panfenov (Panfliov) Murat. Ercan, Köcek tipleri ile Moskova Üşin Sayqas'taki Panfilov, Kloçkov, Lisenko, Kurganov, Garipov, Kirsanov, İslamqulov, Tolstunov tipleri, savaş sırasında vatanperverane kahramanlık gösteren Sovyet savaşçılarının ölmez portresini ortaya koyar.»* (Qaratayev, 1987:166)

Savaştan sonraki yıllarda Kazak edebiyatında romanla birlikte hikâye, uzun hikâye türleri büyük gelişme gösterdi. Özellikle çok sayıda uzun hikâyenin yayımlandığını belirtmek gerekir.

«Bunlar içinde genel olarak olumlu tepki alan S. Muqanov'un "Kün Şuwaq" T.Ahtanov'un "Dala Sarı", S. Şaymerdenov'un "Mezgil", Ö. Qanahin'in "Qonir Küz Edi", A. Alimcanov'un "Kögildir Tawlar", Şaşkin'in "Temir Qazıq", A.Satılbaldiyev'in "Aqmaral", A. Nursayıqov'un "Mahabbat Cırı", C. Cumaqanov'un "Üş Bşyterek", Z. Şükirov'un "Toşısqaq Taşdır" adlı uzun

hikâyelerini zikretmek gerekir.» (Qaratayev, 1987: 168)
Savaştan sonra da cephedeki ve cephe gerisinde hayat, birçok hikâyeye malzeme ve konu oldu:

«...*Bunların büyük ekseriyeti, asker yazarların kendi başlarından geçen gözleriyle gördükleri vakaları hikâyeye eder. Meselâ, Bawırcan Momuşlı'nın hikâyeleri, S. Baqbergenov'un "Qayda Eken Sol Bala", T. Ahtanov'un "Qaydan Bilsin", C. Cumaqanov'un "Qarakoz Qarında", "Cazılmağan Kitap" A. Lekerov'un "Sönbeytin Culdızdar", "Tuz Güli", Ö. Qanahin'in "Altmay", Q. İysabekov'un "Qazaq Vahi" gibi hikâyeleri bu temanın en önemli eserleridir.»* (Qaratayev, 1987:172)

Kazak edebiyatı sonraki yıllarda da aynı çizgide

devam etmiştir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Sovyet devrinde edebiyat, tamamen Komünist Parti'nin güdümünde oldu. Özellikle otuzlu yılların başından itibaren Komünist Parti'nin ve dolayısıyla devletin edebiyat üzerinde mutlak bir hâkimiyeti söz konusudur. Edebiyatçılar, sosyal gerçekçilik adlı akvaryum içinde serbest hareket edebilen "hür fikirli" insanlardır. Akvaryumun dışına çıkmak isteyenler, zaten ilk yıllarda tasfiye edilmişti.

Bütün bunlara rağmen Sovyet Devri Kazak Edebiyatı'nın kendi içinde büyük başarılar elde ettiğini söyleyebiliriz. ■

KAYNAKLAR

Awezov, M. O. ve Diğerleri, (1958), *Qazaq Sovet AdebİYeti Tariyhinin Oçerki*, Almatı.
Coldasbekov, Mirzatay, (1990), *Asıl Arnalar*, Almatı.
Mirzahmetov, Mekemtas, (1991), *Bawırcan Batur*, Almatı.
_____, (1997), *Awezov cane Abay*, Almatı.
Momuşlı, Bawırcan, (1970), *El Basına Kün Tuwsa*, Almatı.

Nağmetov, Abılğazı, *Qazaq SSR Qısqaşa Entsiklopediya (IV-Tom)*, Almatı. Qaratayev, M., (1967), *Qazaq AdebİYetinin Tariyi*, III Tom. Birinşi Kitap, Almatı. Qaratayev, M.-T. Nurtazin ve S. Qıyrabayev, (1987), *Qazaq Sovet AdebİYeti*, Almatı. Smayil, Kamal, (1998), "Gasırdı Şığarıp Salarda", *Zaman Qazaqstan Gazeti*, 16 Qantar: 3.

THE LITERARY AND IDEOLOGICAL TRENDS IN KAAKSHTAN AT THE TURN OF THE 20TH CENTURY

Aşur ÖZDEMİR

Hoca Ahmet Yesevi International Turk-Kazakh University

ABSTRACT

In this article, the trends of ideology in the context of Kazakh literature of the Soviet period were presented in their main lines. The prominent political and social trends which directly influenced the literary tradition were tackled. As the subject goes, the social, political, cultural and literary activities following the 2nd World War and especially the post-war period were presented in

detail. It was also pointed out that there were parallels between the Ala⁰ Trend in Kazakshtan and what we call national literary trend in Turkey. How did literature and especially poetry become subservient to ideology and what dimensions did this bring to the industrialisation and collectivism were analysed within the framework of men of letters.

Key Words:

Soviet Revolution, National Literature, Alaş Movement, War, Menf of Letters

Литературные и идейные течения в Казахстане начала XX века

Ашур Оздемир